

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

УДК 37.032

В. М. Безрук

аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту
Національної академії державного управління
при Президентіві України

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА КОМПЕТЕНЦІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ

В межах даної статті здійснено теоретико-методологічний аналіз компетентності та компетенції в контексті сучасних дослідницьких підходів. Систематизовано основні методологічні проблеми дослідження даних категорій, на підставі цього ідентифіковано компетенції як особистісні якості, а компетентність як характеристику якостей фахівців, пов'язану з її здібностями практичного застосування отриманих знань, умінь та навиків у відповідній професійній сфері, виокремлено основні критерії компетентності.

Ключові слова: компетентність, компетенції, компетентнісний підхід, тестування компетентності, професійно-важливі якості, стратегічна результативність, творча здатність, процедурні вміння, багаторівнева якість, інституційна структура, внутрішні та зовнішні ресурси.

Постановка проблеми. У межах сучасної традиції типовим методологічним контекстом ідентифікації поняття «компетентність» є його аналіз у взаємозв'язку із поняттям «компетенція». Хоча у більшості підходів існує чітка контекстна диференціація цих термінів, однак здебільшого вони тлумачаться у детермінованому взаємозв'язку.

У межах сучасних дослідницьких підходів, спрямованих на артикуляцію, конкретизацію та верифікацію компетентнісної структури професійного розвитку персоналу у різних сферах суспільного життя, особливої ваги набуває теоретико-методологічна ідентифікація сутності компетентності та компетенцій, визначення їх структурних складових елементів та параметрів розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах сучасної гуманітарної науки існує значна кількість концепцій щодо ідентифікацій категорій «компетентність» та «компетенція». Так, І. Зимня компетентність ідентифікує як певну «якість людини, яка володіє усесторонніми знаннями у певній предметній сфері, які дають їй змогу здійснювати відповідні життєві дії та

реалізовувати певну кваліфікаційну характеристику, необхідну для вирішення тактичних та стратегічних завдань соціальної практики» [1, с. 201]. На її думку, компетентність базується «на знаннях та інтелектуально й особистісно обумовленому досвіді соціально-професійної життєдіяльності людини» [1, с. 208]. З огляду на це, компетенція, характеризуючи здатність людини «досягати щось, відповідати чомусь та підходити до вирішення чогось», ілюструє її знання, вміння, досвід та теоретико-практичну підготовленість до використання знань на практиці. Такий аспект ідентифікації компетентності вказує на здатність людини «володіти сукупністю засобів вирішення питань, оперуючи широкими пізнавальними можливостями та високим досвідом прикладення власної діяльності» [1, с. 215]. Саме тому компетентність являє собою кінцевий результат освіти людини.

Певною протиположністю до наведеної вище концепції є підхід С. Холліфорда у контексті ідентифікації цих понять. Вчений виходить із того, що компетенція не може зводитись ані до знань, ані до навичок, адже вона являє собою «володіння ситуацією в умовах мінливості оточення,

а тому вона характеризує здатність людини реагувати на вплив середовища та зміну його» [2]. З огляду на це, компетенція, являючи собою «певний опис робочих завдань», характеризує собою здатність діяти відповідно до прийнятих інституційною структурою стандартів, а компетентність включає врахування особистісного фактору впливу на процеси функціонування відповідної структури, зокрема мотиви, особливості характеру, творчі здібності, самооцінку, знання, які людина трансформує у процесі своєї діяльності. Знайшовши узагальнюючий прийом, вчений пропонує під компетенцією розуміти «сферу проблем, які належить вирішувати, сферу діяльності, коло професійних обов'язків, сферу реалізації компетентності у сукупності з критеріями вирішення», а під компетентністю – «процес дієспрямованої взаємодії знань, здібностей та суб'єктивних властивостей особистості для досягнення цілей у межах заданої компетенції» [2].

Значний методологічний інтерес щодо розмежування та теоретичної ідентифікації понять «компетентність» та «компетенція» становить концепція В. Метаєвої. Під компетенцією вчений розуміє «набір взаємопов'язаних якостей особистості, які використовуються для певного кола діяльності, що тим самим характеризує здатність людини здійснювати певні функції, необхідні для вирішення задач, які відображають сферу професійності» [3, с. 58]. Компетентність, на думку вченого, являє собою «відповідність знань, вмінь та досвіду людини певного соціально-професійного статусу рівню складності виконуваних нею задач та вирішуваних проблем» [3, с. 59]. З огляду на це, компетентність та компетенція розглядаються як взаємозумовлені категорії, оскільки «підвищення компетентності веде до розширення сфери компетенції, і, навпаки, розширення сфери компетенції зумовлює необхідність підвищення рівня компетентності» [3, с. 60].

Подібна методологічна конструкція також представлена С. Велде, який під компетенцією розуміє «відчужені, наперед задані вимоги до освітньої підготовки фахівця, одиниці навчальної програми, які складають «анатомію» компетентності», а під компетентністю – «особистісні характеристики, сукупність інтеріоризованих мобільних знань, вмінь, навичок гнучкого мислення» [4, с. 28]. З огляду на це, вченим розроблено термінологічну структуру ідентифікації компетентності, яка включає:

- володіння певними знаннями, навичками, життєвим досвідом, які дають змогу приймати правильні рішення та ефективно виконувати свої професійні функції;

- комплексний особистісний ресурс, який забезпечує можливість ефективної взаємодії з оточенням у відповідній сфері і залежить від необхідних для цього компетенцій;

- наявність в індивіда внутрішньої мотивації до якісного здійснення своєї професійної діяльності, ставлення до своєї професії як до цінності;

- рівень освіченості фахівця, необхідний для самостійного розв'язання пізнавальних проблем та визначення особистісної позиції;

- відповідність фахівця вимогам, встановленим критеріям та стандартам до певної професійної сфери [4, с. 29–30].

На підставі цього компетенція, на думку С. Велде, являє собою «узагальнений спосіб дій, який забезпечує продуктивне виконання професійної діяльності, тобто здатність людини реалізувати на практиці свою компетентність» [4, с. 33]. Це свідчить про те, що важливим структурним компонентом компетенції виступає досвід, який являє собою «інтеграцію в єдине ціле засвоєних людиною окремих дій, способів, прийомів вирішення задач» [4, с. 33].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є здійснення теоретико-методологічного аналізу компетентності та компетенції в контексті сучасних дослідницьких підходів. Досягнення мети зумовлює вирішення відповідних завдань, серед яких: систематизація основних методологічних проблем дослідження цих категорій, ідентифікація сутності компетенції та компетентності, визначення критеріїв їх змістовного та функціонального розмежування у відповідній професійній сфері.

Виклад основного матеріалу. Гностичну цінність щодо ідентифікації понять «компетенція» та «компетентність» також має концепція В. Мижерікова, який під компетенцією розуміє «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, які регламентуються відповідним колом завдань та їх відповідним ставленням до певного переліку предметів та процесів, що забезпечує здатність здійснювати діяльність відповідно до чітко визначених вимог» [5, с. 73]. Компетентність розглядається ним як «володіння людиною відповідною компетенцією, включаючи її особистісне ставлення до неї та предмету діяльності» [5, с. 85]. Тобто компетентність являє собою певну міру засвоєння та оволодіння ком-

петенціями, включаючи синтез знань та досвіду, які забезпечують виконання відповідних функціональних завдань, характерних для конкретної організаційної структури. Загалом, виходячи із такого контексту розуміння компетенцій та компетентностей, під першими вчений розуміє конкретизовані функціональні завдання, пов'язані з професійною діяльністю суб'єктів соціальної практики, а компетентність характеризує набуті особистістю в процесі навчання якості, які забезпечують їй можливість вирішення конкретних професійних завдань.

Такий контекстний ряд розмежування понять «компетенція» та «компетентність» характерний також і для концепції С. Уїддетта, який сутність першої зводить до «особистих здібностей фахівця вирішувати певний клас професійних завдань» [6, с. 29]. У цьому аспекті компетенція постає у формі «процедурного вміння» виконувати відповідні функціональні обов'язки, а компетентність включає «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості» щодо виконання певного переліку функціональних завдань, від результативності яких залежить багаторівнева якість діяльності інституційної структури. Компетентність у такому формулюванні характеризує стратегічну спрямованість інституції, яка залежить від особистісного фактора – знань, вмінь, навичок та способів діяльності персоналу, включеного у відповідну організаційну структуру. У такий спосіб саме компетентність, а не компетенції, визначають параметри результативності функціонування та розвитку відповідних інституцій у різних сферах суспільного життя.

Розкриваючи детерміновану сутність категорій «компетентність» та «компетенція», А. Хуторський стверджує, що компетенція являє собою «коло питань, з яких людина виявляє свою високу обізнаність, володіючи знаннями та досвідом їх вирішення, компетентну людину в певній сфері характеризує володіння певними знаннями та здібностями, які дають їй змогу обґрунтовано міркувати у цій сфері та ефективно діяти в ній» [7, с. 59]. Такий контекст ідентифікації компетентності дає змогу розкрити її загальний та конкретний зміст, відповідно до чого «компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей та рис особистості (знань, вмінь, навичок та способів діяльності), які стосуються певного кола питань та процесів, необхідних для якісної та продуктивної діяльності» [8]. Відповідно, компетентність являє собою «володіння людиною певною компетенцією,

яка включає її особистісне ставлення до неї та предмету діяльності» [8]. У більш конкретному контексті вона являє собою «інтегральну характеристику якості людини, яка пов'язана з її здатністю осмислено застосовувати комплекс знань, вмінь та способів діяльності в певному міждисциплінарному колі питань» [8].

Обґрунтовуючи такий контекст розуміння компетенції, А. Хуторський наголошує на доцільності розуміння під нею «готовності суб'єкта ефективно організовувати внутрішні та зовнішні ресурси для постановки та досягнення цілей» [9]. Під внутрішніми ресурсами вчений розуміє знання, вміння, навички, непередметні вміння, психологічні особливості цінності. Компетентність розглядається ним як «інтегральна властивість особистості, яка артикулює її прагнення та здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості) для успішної діяльності у певній сфері» [9].

У межах такого методологічного контексту будує свою концепцію Е. Трофімов: обґрунтовуючи детермінованість аналізу компетентності та компетенції, він виходить з їх взаємозумовленості між собою, адже «компетентна людина не може бути такою, якщо вона не володіє повною мірою компетенцією, а отже, вона позбавлена належної можливості її реалізації в соціально значимих аспектах» [10, с. 26]. Такий контекст розуміння компетентності характеризує здатність людини ефективно виконувати свої професійні функції, дотримуючись «чітко встановленого стандарту», який застосовується до кожної професійної групи. З огляду на це, компетентність як певна характеристика людини проявляється через «наявність у неї знань, вмінь та навичок, необхідних для вирішення проблем у відповідній професійній сфері» [10, с. 27]. Це, на думку вченого, свідчить про те, що компетентність являє собою «інтегральну особистісно-когнітивну якість», яка базується на сформованій системі професійних знань та вмінні ефективного їх застосування у сфері реалізації функціональних обов'язків.

Аби встановити певну методологічну завершеність компетентності, доцільно вказати на її психологічний аспект розуміння. С. Воронцов під компетентністю розумів психологічну якість, яка характеризує «силу та впевненість, які походять від відчуття власної успішності та корисності людини суспільству, що надає їй можливість усвідомлення своєї здатності ефективно взаємодіяти з оточенням» [11, с. 87]. Пси-

хологічний аспект компетентності також розкривається через здатність людини відчувати міру персональної та соціальної відповідальності за реалізацію певних функціональних обов'язків у системі суспільних відносин. В цьому аспекті психологічний аспект компетентності детерміновано взаємопов'язаний з етичним, адже йдеться про те, що людина, яка імплементована у відповідну соціальну практику реалізації своїх професійних функцій, має чітко ідентифікувати відповідність їх реалізації певним етичним стандартам. Здебільшого йдеться про етичну компетентність людини, володіння нею відповідними здібностями, включаючи певні знання та вміння, які не суперечать системі загальнолюдських цінностей, що дає їй змогу працювати в межах власної компетентності. У такий спосіб компетентність, на його думку, має включати знання, освіту, здібності, професійну підготовку, яка забезпечить глибинне знання фаху, виконання функціональних обов'язків, детальне розуміння складних зв'язків явищ та процесів, ймовірних способів та засобів досягнення цілей, можливостей комплексного підходу до виконання службових обов'язків [11, с. 102]. З огляду на це, компетентність, являючи собою володіння усесторонніми знаннями, необхідними для ефективного виконання службових обов'язків, є структурною умовою «попередження та конструктивного завершення соціальних конфліктів» та забезпечення стабільного функціонування та сталого розвитку організаційних структур.

Обґрунтовуючи компетентністний підхід, Х. Гайнутдінов ідентифікував компетентність через реалізацію компетенцій. Вчений зважає на те, що компетентність є поняттям, яке за своїм методологічним контекстом є «значно ширшим ніж поняття знання, вміння, навичок, хоча і включає їх в себе, адже йдеться не про компетентність як про адитивну суму знань, оскільки знання, вміння, навички, поняття дещо іншого смислового ряду» [12, с. 26]. На підтвердження цього вченим показано, що «компетентність включає не лише когнітивну та операціонально-технологічну складову, але й і мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову, зокрема й результати навчання (знання та вміння), систему ціннісних орієнтацій» [12, с. 28]. Такий контекст розуміння компетентності вказує на те, що вона є результатом відповідної освіти, оскільки фор-

мується у школі, сім'ї, під впливом певних зовнішніх соціальних факторів (релігії, культури, політики).

Дотримуючись згаданої традиції щодо детермінованості аналізу компетенції та компетентності, В. Красівський під компетенцією розумів «коло питань, з яких хто-небудь добре обізнаний, коло чієїсь повноважень, прав» [13]. У цьому аспекті компетенція характеризує функціональний зріз діяльності відповідної інституційної структури, а компетентність стосується суб'єкта діяльності та його індивідуально-типологічних особливостей реалізації функціональних повноважень. У такий спосіб під час розмежування понять «компетенція» та «компетентність» вчений твердить: «Компетенції характеризують собою певні функціональні задачі, пов'язані з діяльністю, які хтось може успішно розв'язувати, а компетентності стосуються суб'єкта діяльності, його рис, які він набуває задля того, аби вирішувати відповідні функціональні задачі в процесі діяльності» [13]. Відповідно до цього компетенція, виступаючи «системним проявом знань, вмінь, здібностей та особистих якостей людини», висуває відповідні вимоги перед людиною щодо оперування ними в процесі реалізації відповідних «функціональних обов'язків» [13]. Це свідчить про те, що компетенції, які формуються на основі знань, вмінь, здібностей та особистих якостей, виступають об'єктивною умовою формування компетентностей.

Висновки і пропозиції. Таким чином, здійснений нами аналіз теоретичної ідентифікації компетентності та компетенцій у контексті сучасних дослідницьких підходів дав змогу систематизувати основні методологічні проблеми та гностичні аспекти у дослідженні цих категорій, на підставі чого ідентифіковано компетенції як особистісні якості, а компетентність – як характеристику якостей фахівців, пов'язану зі здібностями практичного застосування отриманих знань, умінь та навичок у відповідній професійній сфері. Виокремлено основні критерії компетентності (рівень засвоєння знань та вмінь, діапазон та широта знань та вмінь, здатність виконувати спеціальні завдання, раціонально організовувати та здійснювати професійні функції, використовувати свої знання в нестандартних ситуаціях).

Список використаної літератури:

1. Зимняя И. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И. Зимняя. – М., 2004. – 381 с.
2. What Teachers Should Know and Be Able to Do: The Five Core Propositions of the National Board // National Board offers National Board Certification [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nbpts.org/pdf/coreprops.pdf>.
3. Метаева В. Рефлексия как метакомпетентность / В. Метаева // Педагогика. – 2016. – № 3. – С. 57–61.
4. Velde C. Crossing borders: an alternative conception of competence. 27 Annual SCUTREA conference: 27–35, 2016. – 417 p.
5. Педагогика: учебник для студ. высш. учеб. заведений / П. Пидкасистый, В. Беляев, В. Мижериков, Т. Юзефович; под ред. П. Пидкасистого. – М.: Издательский центр «Академия», 2010. – 512 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.academia-moscow.ru/ftp_share/_books/fragments/fragment_21267.pdf
6. Уиддетт С. Руководство по компетенциям [Текст] / С. Уиддетт, С. Холлифорд. – М.: ГИППО, 2008. – 228 с.
7. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Системное образование. – 2013. – № 2. – С. 58–64.
8. Хуторской А. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2002. – 23 апреля [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
9. Хуторской А. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций / А. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2005. – 12 декабря [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal.htm>.
10. Трофимов Е. Моделирование компетенций персонала как инструмент развития системы менеджмента качества предприятия / Е. Трофимов, В. Голкина // Дополнительное профессиональное образование.–2007. – № 4. – С. 26–29.
11. Воровщиков С. Учебно-познавательная компетентность: опыт системного конструирования / С. Воровщиков // «Завуч». – 2007. – № 6. – С. 81–103.
12. Гайнутдинов Х. Профессиональная компетентность организации / Х. Гайнутдинов // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 6. – С. 26–29.
13. Краевский В. О культурологическом и компетентностном подходах к формированию содержания образования // Доклады 4-й Всероссийской дистанционной августовской педагогической конференции «Обновление российской школы» (26 августа–10 сентября 2012 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/conf/>.

Безрук В. М. Теоретико-методологический анализ компетентности и компетенции в контексте современных исследовательских подходов

В рамках статьи осуществлен теоретико-методологический анализ компетентности и компетенции в контексте современных исследовательских подходов. Систематизированы основные методологические проблемы исследования данных категорий, на основании чего идентифицированы компетенции как личностные качества, а компетентность – как характеристика качества специалистов, связанная со способностями практического применения полученных знаний, умений и навыков в соответствующей профессиональной сфере, выделены основные критерии компетентности.

Ключевые слова: компетентность, компетенции, компетентностный подход, тестирование компетентности, профессионально важные качества, стратегическая результативность, творческая способность, процедурные умения, многоуровневое качество, институциональная структура, внутренние и внешние ресурсы.

Bezruk V. M. Theoretical and methodological analysis expertise and competence in the context of current research approaches

Within this article the theoretical-methodological analysis expertise and competence in the context of current research approaches organize basic methodological problems of research data categories on the basis of the identified competencies as personal qualities and competence as characteristic as professionals associated with its ability practical application of the knowledge and skills in the relevant professional field, singled out the basic criteria of competence.

Key words: competence, competence competitive approach, testing competence, professionally important qualities, strategic effectiveness, creative ability, procedural skills, multi-level quality, institutional structure, internal and external resources.